

ÇAĞDAŞ HAMLET

Muhsin Ertuğrul'a

DOÇ. DR. ÖZDEMİR NUTKU

Hamlet, oyuncuların söz ederken, "Saygıyla karşılaşmalarını istiyorum. Çünkü onlar çağımızın özeti, kısacık tarihidir", der. Bir perde sonra, "Gonzago'nun Öldürülmesi" oynanmadan önce Ophelia'ya şunları söyler Hamlet: "Oyuncular sır saklayamazlar: gizli kapaklı ne varsa çıkarırlar otaya". Bence tiyatro sanatının anlamı bu iki kısa tümce ile belirleniyor: tiyatro, çağını yansıtan, eleştiren ve yorumlayan bir sanattır; bu görevini kesinlikle yerine getirirken de çağının insanlarına yararlı olmak zorundadır. "Tiyatro kendi çağının sorunlarını kesin bir yolda dile getirmelidir",¹ diyen Brecht, bu düşünceyi ondan dört yüz yıl kadar önce belirtmiş olan Shakespeare'in çağımızdaki uzantısıdır. Shakespeare'i çağdaş düşünce açısından önemli bulan ilk yazar odur. Ona göre, Shakespeare'in oyunlarındaki tartışma, çatışma ve çelişkiler, içinde bulunduğu çağın ve o çağdaki "olayların mekanizması" nı vareder.

Çoğu Shakespeare oyunları gibi, "*Hamlet* de büyük bir senaryodur",² diyen Jan Kott, Brecht'in daha önce bulup çıkardığı bir gerçeği inceler. Bu "büyük senaryo" da hemen hemen bütün oyun kişileri, görevleri, yapacakları işler ve söyleyecekleri sözlerle senaryoya bağlıdır: "Bu senaryo oyun kişilerinden daha önce plânlanmıştır; oyun kişilerine bağlanmadan gelişir. Bu senaryo durumları açıkladığı gibi, kişilerin arasındaki dış ilişkileri de gösterir; bu kişilerin hareketlerini ve sözlerini yönetir. Ama karakterlerin kim olduklarını söylemez".³ Gerçekten de dikkatle bakılınca bu senaryonun oyun kişilerinin hareketlerini yönettiğini, ama bu hareketleri ortaya çıkartan nedenleri,

1 Bertolt Brecht, *Kleines Organon für das Theater*, paragraf, 68

2 Jan Kott, *Shakespeare Our Contemporary*, (Methuen and Co. Ltd), London, 1964, s. 54.

3 aynı

yâni psikolojiyi yönetmediğini izleriz. Bu ise hayatta ve tiyatrodaki gerçekliği olan bir noktadır. Kişilerin özellikleri şu ya da bu olabilir -aksiyon düzeni bu karakterlerin ne olduklarına göre değişmez. Hamlet bir düşünür olabilir, bir hippî ya da bir "kara panter" olabilir, ama yapacağı hareketler aynıdır. Bunun için de *Hamlet*, bir çok biçimlerde özetlenebilir: tarihsel bir oyun, heyecan verici bir tragedya, ya da felsefî bir oyun olarak... Bunların tümü Shakespeare tarafından yazılmasına karşın, saydığım bu üç biçim ayrı ayrı oyunları ve yorumları ortaya çıkarır. Ama üç ayrı yönde gelişen oyunun senaryosu değişmez, aynıdır. Ancak her biçimde ayrı bir Hamlet, ayrı bir Ophelia ya da Polonius varolur. Roller aynıdır; ama o rolleri oynayanlar birbirinden değişik yöneliştir. "Bunun için de, *Hamlet*, özellikleri birbirinden ayrı ve yönelişleri değişik olan karakterler tarafından oynanabilir".

Öyleyse, her çağın Hamlet'i, Polonius'u, Ophelia'sı, Fortinbas'ı değişik ve çağına uygundur. Çünkü *Hamlet*, her çağda, o çağın insanlarını ve sorunlarını yansıtabilecek ölçüde bir oyundur. *Hamlet*'te çeşitli sorunlar vardır: siyasal, ahlâksal sorunlar, aşk sorunu, hayatın son ereği üzerine kuramsal ve deneysel tartışmalar, aile sorunu, vb. Aynı zamanda, ölüm, sonsuzluk ve yeniden doğuş kavramları metafizik aşamada ele alınır. Hemen her şey vardır bu oyunda: derin psikolojik incelemeden, kanlı çatışmalara kadar... Yönetmen bunlardan birini seçer. Ama önemli olan o yönetmenin neyi seçtiğidir. Ve doğru olan da, o yönetmenin çağdaş sorunlar açısından içinde bulunduğu çağın insanlarını ve sorunlarını eleştirmek, yorumlamaktır.

Çağımızda önde gelen sorunlarının başında bir türlü dirliğe kavuşamayan insanların, çağına uygun, insanlığı yakın düzeni getirme çabalarıdır. Dünyanın ezen ve ezilen ulusları arasında insanın saygınlığına uygun bir denge getirilmek istenmektedir. Yüzyıllardır, büyük devletler tarafından sömürgeleştirilmiş uluslar bağımsızlıklarını elde etmektedirler. Dünyada eşitliğe ve insanca yaşamağa özlemli yeni yeni devletler kurulmaktadır ve bütün bunlar için de korkunç siyasal cinayetler işlenmektedir.

Bugünün tiyatrosu içinde, *Hamlet*'te önem kazanan bu yapıtın siyasal yanındır. Bu oyunun başından sonuna siyaset bir itici güç olarak belirir. Oyundaki hiçbir karakter de siyasetin dışında değildir, siyasetten kurtulamaz. Konuşmaların ana çizgisi siyasettir. Ophelia bile bu mekanizmanın dışına çıkamaz ve onun kurbanı olur. Böyle siyasal cinayetlerin işlendiği bir düzende aşka yer yoktur; Ophelia'nın oyun içindeki anlamı budur. Bugünün *Hamlet*'inde önemli olan -çağa uy-

gun olarak- Danimarka Prensi'nin ruhsal durumu değil, tarihsel çatışmalar yoluyla tutulan ışık ve Hamlet'in bu çatışmalar içindeki çeşitli ilişkileridir.

Nitekim, daha 1904 yılında, ünlü Leh tiyatro yazarı ve sanatçısı Stanislaw Wyspianski'nin Hamlet rolünü oynadığı uygulamanın yorumunda, Polonya'nın özgürlük savaşı vurgulanmıştır. Bu yorum içinde Hamlet, bir türlü harekete geçemeyen ve Wyspianski'nin deyimiyile "elinde kitapla dolaşan zavallı bir genç" tir. Ve bu Hamlet, Polonya'nın romantik ozanlarıyla Nietzsche'nin yapıtlarını okur.⁴ Böylece, onun nihilizme yönelişi, güçsüzlüğü ve kişisel yenilgisi de ortaya çıkarılmıştır.

Shakespeare'in bu oyununu yazmasından bu yana, bütün Hamlet'ler, Elsinore Şatosu'nun odalarında, koridorlarında bir şeyler okurlar. Bugünün Hamlet'i ise Romantik dönemin Hamlet'inden daha başka şeyler okur. Örneğin, gazete okur; Sartre, Camus, Beckett ya da güçsüzlüğü içinde Marcuse okur. Wittenberg'li bir üniversitelidir o. Ama çok düşündüğünden bir türlü harekete geçemeyen bir aydındır da. Dünyayı değiştirmek ister, ama yetişişi ve huyuna etki etmiş olan çevresi yüzünden, ne Laertes gibi atılgan ne de Fortinbras gibi aksiyona gidebilen bir gençtir. Kuşkular içindedir, hatta intiharı düşünecek kadar çevresine ve kendine yabancılaşmıştır; hâlâ kendi sorununu çözümlenememiştir. Bu yüzden, çok istemesine karşın, kendi davasına bile kendini adayamaz. Yapmaya zorunlu olduğu şeyleri yapar; ama düşündüklerini gerçekleştirmek için eyleme girmez. İç dünyasında aç kalmıştır. Yaşamını daha doğumundan itibaren kaybolmuş olarak görür. III. Perde'deki ünlü tiradında Hamlet, "Yaşamak mı, yoksa ölmek mi, asıl sorun bu!" dedikten sonra direnmenin mi yoksa boyun eğmenin mi doğru olduğunu düşünüyor ve "Ölmek, uyumak yalnızca", diyerek aklından intiharı geçiriyor. Sonra düşünüyor:

*"Kim dayanabilir zamanın kırbacına?
Sevgisinin kepaze edilmesine,
Kanunların bu kadar yavaş
Yüzsüzlüğün bu kadar çabuk yürümesine,
Kötülere kul olmasına iyi insanın
Bir bıçak saplayıp göğsüne kurtulmak varken?"⁵*

4 Edward Csato, *The Polish Theatre*, Warsaw 1963

5 Sabahattin Eyüboğlu'nun çevirisi, (Remzi Kitabevi), İst. 1965, ss. 91-2

Ama yine biliyor ki:

*Düşünmek işte hepimizi böyle korkak ediyor; azmin gürbüz rengi, duraksamanın soluk gölgesiyle hasta bir renk alıyor. En büyük, en önemli atılımlar bu düşünce yüzünden yollarını değiştiriyor, bir eylem olmaktan çıkıyorlar”.*⁶

Bugünün Hamlet’i korkan ve düşündükçe bir eyleme geçemeyen, eyleme geçemedikçe kendine güvenini yitiren ve intihara yönelen aydın bir gençtir.

Jan Kott, “*Hamlet* durumların zorlanması gösteren bir oyundur”, dedikten sonra, “bu oyunun modern yorumunu açan anahtar da budur”, der.⁷ Kral Claudius’un, Gertrude’un, Polonius’un durumları sıkı sıkıya onların karakterlerine bağlıdır. Oyundaki durumları onların karakterlerini etkiler. Ama iş Hamlet’e gelince böyle değildir; durumlar onun karakterini göstermez. Hamlet, içinde bulunduğu durumlara isteği dışında itilmiştir; o, bir yandan bu durumları kabul ederken, öte yandan bu durumlara karşı direnir. Jan Kott’un bu düşüncesi, benim yukarda çizdiğim Hamlet portresine uygun düşüyor.

Bu oyunun çağdaş anlamı, Danimarka devletinin yozlaşması ve çürümesidir. Hamlet, “Danimarka bir zindandır”, der; ve bu söz oyununda üç kez geçer.⁸ Danimarka’nın yozlaşmış düzeni ve bu düzenin ergeç değişeceği duygusu daha oyunun başlarından itibaren verilir; Marcellus ile Horatio arasındaki konuşmada, Horatio şöyle der:

*“Nasıl yorumlamalı bunu bilmiyorum;
Ama bebim aklım şuna yatıyor ilk ağızda:
Büyük belâlar var gelecek, memleketin başına”.*⁹

Bundan sonraki sahnede, Danimarka kırallığındaki yozlaşma için bir imâ Hamlet tarafından yapılır: “Ama Elsinore’da işiniz ne? Dönmeye kalmadan içki düşkününü ederiz sizi”,¹⁰ sözü, umutsuzluktan içilen bir ilk fırcasını vurur. Aynı düşünce 4. sahnede yine Hamlet’in ağzından duyulur:

⁶ Orhan Burian’ın çevirisi; altı çizili sözcükler bugünkü kullanışa göre değiştirilmiştir, (M. E. B.), İst. 1946, s. 83

⁷ Kott, s. 56

⁸ II. Perde, 2. sahne.

⁹ Eyüboğlu’nun çevirisi, s. 12. Burian son dizeyi, “devletimizin beklenmedik bir değişiklik geçireceğine âlâmettir”, diye çevirmiştir (s. 9).

*"Bu saçma cümbüşler, doğuda batıda
Söz getiriyor bize bütün milletlerden,
Sarhoş diyorlar bize, domuz diye
Kırletiyorlar milletimizin adını"*¹¹.

Bu sözlerin yankısı, bir sonraki sahnede Marcellus'un sözlerinde özetlenir: "Çürümüş bir şey var Danimarka kiralığında."

Gerçekten de, Danimarka kiralığını yönetenlerin düzeninde sağlıklı olmayan, marazî bir görünüş vardır. Bu düzende herkes birbirini gözetler ve kollar. Elsinore'da korku her şeye egemendir; evlilik, aşk, dostluk, eylem bu korkunun yönetimindedir. Polonius, kendi oğlunu bile gözetler; Laertes'i kollaması için Reynaldo'yu Paris'e gönderir (II. P, 1. s.). Claudius, Hamlet'i izlemeleri için Rosencratz ile Guildenstern'i sarayına çağırır ve Hamlet'in ardına salar (II. P., 2. s.). Polonius, Kraliçe'ye güvenmez; onun için de perdenin arkasına saklanır ve orada yanlışlıkla Hamlet tarafından öldürülür (III. P., 4.). Yine Claudius ile Polonius, Hamlet ile Ophelia sahnesini gözetlemek için bir perde arkasına gizlenirler (III. P. 1. s.).

Bu "çürümüş" düzeni ortaya çıkaran ve çağın eleştirisini yapan sözleri bir kez daha Hamlet'in ainasına söylediklerinde izleriz:

*"Çünkü pisliğin ortalığı sardığı bu zamanda,
İyiliğin af dilemesi gerekiyor kötülükten,
Evet, önünde eğilerek,
Sana iyilik etmeme izin ver demesi gerekiyor"*¹².

Bu sözler halkın temsilcileri olan Mezarlıklar tarafından yankılanır: "Darağacının yapısı kiliseden daha sağlamdır"¹³. Bu düzende yok ediciler, yapıcılardan daha güçlüdür; çünkü örneğin mezarlıkların yaptığı "evler kıyamete kadar yerli yerinde durur".

Oyunun gelişiminde yönetici-halk ilişkisi de önem kazanır. Rosencrantz şöyle der Guildenstern'e:

*"Bir kiral ölürken tek başına ölmez;
Bu ölüm bir girdap gibi çeker götürür
Ne varsa çevresinde"*¹⁴.

10 Burian'ın çevirisi, s. 21

11 Eyüboğlu'nun çevirisi, s. 38

12 aynı, s. 131

13 Burian'ın çevirisi, s. 159

14 Eyüboğlu'nun çevirisi, s. 119. O. Burian bunu şöyle çevirmiş: "Bir kiral tek başına iç çekmez, onunla bütün halk inler." (s. 108)

Öbür yanda halk da uyanmaktadır yavaş yavaş. İki mezarcının konuşması ve bu konuşmada Hamlet'i etkileyen sözler, bir uyanışı belirlemektedir. Hamlet düşüncesini şöyle belirtir bu konuda:

*"Vallahi Horatio, bakıyorum da şu son üç yıl içinde çağımız öyle yontuldu ki, köylü ayağının ucuyla saray kibarının topuğuna dürtükleyip nasırlarını incitecek"*¹⁵.

Bu sözler şunu yansıtıyor: köylü ayağının ucuyla saraylıyı uyandırmadan dolaşırken, biz saraylılar nasırlanmış durumumuzdan ancak onların dürtüsüyle uyanıyoruz. Burada yozlaşmış yönetim düzeni karşısında yeni ve genç bir gücün uyanması söz konusu edilir. Nitekim, bunun örneği, bilinçsiz de olsa, Laertes'in ardına takılan ve onu kiral seçmek isteyen halkın ayaklanmasıdır. Laertes, babasının öcünü almak için saraya doğru yürüse bile, halkın onun ardına takılması, yozlaşmış düzen yerine genç ve sağlıklı bir düzenin halk tarafından istendiğini gösterir.

Bu düzen içinde, ülkeler arasındaki ilişkiler de bir kumar masasındaki ilişkiler gibidir. Kumarbazlar yöneticiler, kumar için öne sürülenler de hiçbir şeyden haberi olmayan halklardır. *Hamlet*'te bunun örnekleri vardır. Oyunun başında Hamlet'in kiral babası ile genç Fortinbras'ın kiral babasının topraklarını ortaya koyarak bahse tutuşmuş oldukları öğrenilir. Kiral Hamlet'in, Kiral Fortinbras'ı yenince ortaya konmuş olan toprakları Norveç Kiralından almış olduğunu anlarız; yâni halk mal durumundadır, her şeyden habersiz, bu bahsin sonucu Norveç Kiralının değil de, Danimarka Kiralının malı olmuştur. Başka bir örnek, Kiral Claudius'un kendi cinayetlerine âlet ettiği Laertes ile Hamlet arasında düzenlenen yarışmadır. Bunda da bahis tutuşulur. Hamlet'in, "Danimarka'ya karşı Fransa. Bunlar ne diye konuyor ortaya?" demesi yine aynı düzenin başka bir görünüşünü getirir.

Hamlet'teki kişileri iki temel bölümde ele alabiliriz: daha iyi bir düzen isteyenler, yalnızca kendilerini kurtarmak çabasında olanlar... Daha iyi bir dünya kurmak isteyenler gençlerdir: Hamlet, Fortinbras, Laertes, Ophelia, Horatio, Marcellus, vb. Yalnızca kendilerini düşünenler ise Claudius, Polonius, Rosencrantz, Guildenstern, Osric ve bir yanıla Gertrude'dur. Bu oyunda insanlar çatışır, birbirlerini öldürürler, sevgi deliliğe, bağlılık casusluğa dönüşür. Dural düzenin temsilcileri, yâni yalnızca kendilerini düşünenler otoritelerini sürmek isterlerken, yeni bir düzen isteyen genç kuşak bu eski otoriteye baş kaldı-

15 aynı, s. 177

rır. Kısacası, bu yozlaşmış düzen herkesin başını yedikten sonra, baş kaldıran gençlerden en güçlüsü, en gerçekçisi ve en dinamik olanı gelir, gülümsüyerek şunları söyler: “Cesetleri kaldırın. Şimdi hükümdarınız benim!”

Beni bu oyunda ilgilendiren başka bir şey de birbirlerinden farklı, ama yönelişleri ile birbirlerine benzeyen üç gençtir: Hamlet, Laertes ve Fortinbras. Hamlet ile Laertes’in babaları öldürülmüştür; Fortinbras’ınki ise manen ölüdür. Her üçü de babalarının intikamını almak istemektedirler. Fortinbras ile Hamlet Claudius’a karşıdır; Fortinbras babasının bahiste yitirdiği Norveç topraklarını Danimarka’dan geri almak için asker toplamaktadır. Hamlet, babasını öldüren ve anası ile evlenen amcası Claudius’tan öç olmayı kurmaktadır. Laertes de babasını yanlışlıkla öldüren ve kızkardeşi Ophelia’nın dengesini yok ettiğine inandığı Hamlet’in ardındadır.

Bu üç genç de yozlaşmış olan eski düzene karşıdır. Ama davranışları birbirinden çok ayrıdır. Laertes, Fransa’ya kaçmayı ve orada yaşamayı yeğ tutar; sevmediği düzenden kaçır. Hamlet, düzene karşıdır, ama çok düşündüğü ve huyu gereği aksiyon adamı olmadığı için seyirci kalır ve karşı durduğu düzenle birlikte yok olur, gider. Fortinbras ise savaşkan bir gençtir; tuttuğunu koparan, halkı arkasında sürükleyebilen, soğukkanlı, cesur ve ataktır. Oyunun sonunda yeni düzen Fortinbras’ın kişiliği ile yansır. Laertes atak olmasına karşın, bilinçsizdir; ardına halk takılır, ama onun herhangi bir şeyi değiştirecek gücü olmadığı gibi, kolayca başkasının etkisi altına girecek bir güçsüzlüğü de vardır. Nitekim, Claudius’un kolayca etkisi altına girer. Bu üç gençten ikisi, Hamlet ile Fortinbras bilinçlidir. Ama kara giysileri içinde Hamlet, ne kadar içine kapanık ve eyleme giremeyecek bir özellik gösterirse, ak giysiler ya da parlak zırh giyen Fortinbras da o kadar dinamik ve aksiyon yaratan bir gençtir.

Şimdi, çağdaş bir yorum getirmede temel olan bu üç genci kısaca görelim. Danimarka krallığı içinde Hamlet’in yerini, Claudius’un ağızından öğreniyoruz:

*Bizi de baba bil kendine,
Öyle bil ki halk da anlasmın
Tahtımıza en yakın kimse olduğunu”¹⁶.*

Hamlet tahtın en yakın vârisidir. Ama yetersiz bir insandır. Shakespeare, Hamlet’in yetersizliğini bir iki yerde vurgulamıştır. Hem de, yal-

nızca ruhsal sapmalarını ve yetersizliğini değil, fiziksel yetersizliğini de.. Oyunun başlarında, Hamlet, öldürülen babası ile amcası Claudius arasında bir karşılaştırma yaparken kendi görünüşünü de açıklar:

*"(...) öyle bir kardeş ki,
Ben Herakles'e ne kadar benzemesem
O da o kadar benzemiyor babama"*.¹⁷

Hamlet'in ruhsal yetersizliğini kendi kendine itiraf etmesi ise, Fortinbras'ı askerlerinin başında gördüğü zaman olur:

*"Fazla ölçüp biçiyorum yapacağım işleri.
Kılı kırk yaran bu duraklamanın,
Dörtte biri akıl, dötte üçü korku.
(...) Ben ne duruyorum öyleyse, benim
Öldürülmüş bir babam, kirletilmiş bir anam var
Aklımı da, kanımı da kızıştırmak için,
Ben hâlâ uyutmaktayım her şeyi"*.¹⁸

Oysa Hamlet'in sorumluluğu büyüktür:

*"Çünkü bütün devletin rahatı güvenliği
O'nun seçeceği yola bağlıdır"*.¹⁹

Laertes böyle der kızkardeşi Ophelia'ya Hamlet'ten konuşurlarken. Üstelik, Hamlet halk tarafından da sevilmektedir. Bu durum oyunun bir kaç yerinde tekrarlanır. Polonius'un cesedini arattıran Cladius'un Rosencrantz'a söyledikleri bu yönden ilginçtir: "Ama kanun baskısına alınması doğru olmaz, kafasız kalabalıklar seviyor kendisini" (IV. P., 3. s.). Daha sonra Kırıl Laertes'i yatıştırmaya çalışırken aynı yolda konuşur. Laertes, Hamlet'e neden gereken sertliğin gösterilmediğini sorduğunda Cladius'a şöyle der:

*"İkinci neden ki herkese söyleyemem
Halkın onu büyük bir coşkununla sevmesi.
Bu sevgi silip süpürebilir bütün suçlarını.
Bir çeşme nasıl taş çevirirse ağacı,
Bu sevgi zincirlerinin her halkasını
Bir muskaya çevirebilir Hamlet'in.
O kadar ki benim atacağım oklar,
Geriye döner bu sevginin rüzgarıyla"*.²⁰

17 aynı, s. 23

18 aynı, ss. 146 ve 147

19 aynı, s. 31

20 aynı, ss. 161-2

Kıral, Hamletin bu gücünden çekinmektedir. Hamlet ise bundan yararlanarak eyleme geçecek bir insan değildir. Ama öbür dünyaya, sonsuzluğa da güvenmez, korkar. Onun için gerçek olan bu dünyadır; ne var ki, bu dünyadaki davranışlarını da değerlendiremez. Bu çelişki Hamlet karakterinin anlaşılmasında bir anahtardır bence. Bunu biraz daha açabilmek için onun ölüm üzerine söylediklerini ele alalım.

Hamlet için, ölüm, “bilinmez bir dünyadır”, insanı korku içinde bırakır ve gidince dönülmez o dünyadan. İnsan ölünce “akrabaları olan” toza toprağa katılır. Kıral, Hamlet’e Polonius’un cesedini sorduğunda, o şu yanıtı verir:

“Yediği yerde değil, kendisinin yem olduğu yerde. Oturuma çağrılmış bir sürü politikacı kurt üşüşmüş başına. Kurt dedin mi kıralların kırıldır yiycilikte. Biz bütün başka yaratıkları niçin semirtiriz? Bizi semirtsinler diye. Kendimizi niçin semirtiriz? Kurtlar yesin diye. Şişko kıralla, cılız dilenci aynı sofrada iki çeşni, iki ayrı kap yemektir sadece. Olacakları budur sonunda”²¹.

Mezar sahnesinde, Hamlet, bir kafatası görünce, o kafatasının belki bir saraylının olabileceğini düşünür; oysa şimdi o saraylı “kurt sultanlarının emrindedir”, çenesiz, tepesi mezarıcı küreği ile delinmiştir.

Hamlet’in bu dünyaya olduğu kadar, öbür dünyaya da inancı yoktur. Din korkusu olmasa kendini yok edecektir. Bu dünya zorba ve vahşet dolu bir yaşamı getirir. Bu ise Hamlet için, onun dayanabilme gücünden çok fazladır. Kendini öldürse toz toprağa karışacak, “kurtları semirtecek” tir. Hamlet, ruhsal yanını vurgulayan nihilizmin en üst derecesindedir. Gövdesinin dağılmasını, “sabahın çiyinde eriyip gitmesini” isteyen Hamlet, bir zamanlar dünyaları titretmiş olan İskender’den, toprak olduktan sonra bir “fiçi tıkaçı” yapılabileceğini düşünür:

“(...) İskender ölüyor, gömülüyor, çürüyüp toprak oluyor, bu toprak da balçık. Şimdi bu balçıkla, ki İskender var içinde, niçin fiçi tıkaçı yapılmasın?”²².

Kıral Claudius’a göre, Hamlet, “hileden uzak” tır ve “açık kalpli” dir. Ama başka açıdan baktığımızda Hamlet hile yapar, pek açık kalpli de davranmaz. O, bütün oyun boyunca yalnız siyasal bir yolda hareket ettiği zaman deliymiş gibi gösterir kendini. O öyle bir insandır ki,

21 aynı, s. 141

27 aynı, s. 181

siyasetin içinde, gerçeklere yakın, alaycı, ihtirash ve vahşidir. II. Dünya Savaşı sonrası gençlerine benzer. Baş kaldırısı, bu tür baş kaldırının simgesi olan James Dean'in davranışlarını getirir. Bu yorum içinde Hamlet'in psikolojisinin daha önünde davranışları vardır. Çünkü Hamlet'in karakterine tek bir psikolojik gelişim değil, çelişkilerle dolu, bir çok psikolojik gelişim vardır. Bu nokta da, çağdaş görüş açısına yakın olan bir özelliktir. Çünkü insan huyunun değişkenliğini vurgular. Hamlet'in birbirinden değişik ve sık sık çelişik davranış biçimleri, diyalektik gelişmenin temeli olur. O, "Var olmak mı, yok olmak mı, bütün sorun bu!" derken karakterinde hem bir mantıkçuyu, hem de bir siyaset adamını içerir.

Hamlet'in kaynağı çürümüştür. Onu böyle kuşkulu, yalın, vahşi yapan, onu eylemsiz duruma getiren içinde yaşadığı düzendir. Brecht'in *Mezbahaların Jan Darkı*'nda, oyunun kahramanı Johanna şöyle der: "Vahşetin olduğu yerde tek kurtarıcı vahşettir ve insanların olduğu yerde tek kurtarıcı insandır". Hamlet'in Polonius'u öldürdükten sonra Kral'la yaptığı konuşma, "düzenin yaratması" düşüncesini kesin olarak gösterir:

"Kıral : *Elbette maksadımızı anlıyorsun tabii?*

Hamlet : *Tanıdığım bir melek var, o anlıyor. Haydi bakalım İngiltere'ye! Allaha ısmarladık, sevgili anamız.*

Kıral : *Seni seven babanım ben, Hamlet.*

Hamlet : *Hayır, anamız (...)"²³.*

Gördüğümüz Hamlet'i doğuran Claudius'tur, onun devlet düzenidir. Hamlet, böyle bir devlet düzenin ürünüdür. Onun içinde yaşadığı dünya çürümüş, vahşi, taşlaşmış bir dünyadır. Bu düzene karşı direnmek ister Hamlet, ama düzenin ürünü olduğu için ve Claudius devletinin baskısından kendini kurtaramadığı için yok olur.

Bu oyunda zorbalığa ve haksızlığa karşı olan direnişinde üstün gelen genç Fortinbras'tır. O, yeni düzeni ve birleştirici gücü sağlayan yeni kuşağın temsilcisidir. Onunla Danimarka ve Norveç birleşmiştir. Onunla feodal düzen son bulmuş merkezîyetçi düzen kurulmuştur. Fortinbras, bu oyunun çözümünde anahtar kişidir. Oyundaki ahlâksal ve siyasal çatışmalar irdelendiği anda, Fortinbras'ın oynadığı rol -çok az görünmesine karşın- küçümsenemez. Fortinbras kimdir? Shakespeare de onun kimliğini tam olarak belirtmemiştir. Ancak onun kimliği kesin bir yorum içinde belirlenebilmektedir. Fortinbras, genç, güçlü, so-

23 aynı, s. 143

ğukkanlı bir kimsedir. Claudius'un, Gertrude'un, Hamlet'in ve Laertes'in cesetleriyle karşılaşan Fortinbras'ın kesin bir sesle, "Cesetleri kaldırım", diyerek tahta yürümesi onun karakterini yansıtır. Danimarka'nın yozlaşmış düzeni artık bir ceset yığımından ibarettir. Fortinbras sağlıklı bir düzenin habercisidir. Gerçi oyun Fortinbras'ın gelişi ile biter. Öyleyse, onun sağlıklı bir düzeni getirdiğini nerden anlıyoruz?

Bu soruya bir kaç açıdan yanıtlıyabiliriz. Fortinbras, oyun boyunca iki kez görünür seyirciye. Ama ondan sık sık söz edilir. Ondan her söz edilişte onun atak, yiğit ve gözüpek bir genç olduğu anlaşılır. Görüldüğü iki yerde (biri IV. P., 4. s., ötekisi V. P., 2. s.) ise davranışlarında ve yönetiminde kesin, sözlerinde yalındır. Soğukkanlılığı onun gücünü gösterir; karşındakilerle konuşuşu otoriterdir. Uzun düşünmeyen, kararsız ve karamsar olmayan bir insanın açıklığını hissettirir. Bütün bunlar onun sağlıklı bir düzeni kurabilecek niteliklere sahip olduğunu göstermektedir.

Francis Fergusson, "Fortinbras rolü çok ekonomik de olsa, oyun içinde çok önemlidir", dedikten sonra sözlerine şunu ekliyor: "(...) *Hamlet*'teki Fortinbras, *Macbeth*'teki Malcolm, Macduff ve Kral Edward'a özdeştir. Onlar gibi, Fortinbras da yozlaşmış bir rejime (...) durmadan göz dağı veren bir güçtür"²⁴. Bradley, Hamlet'in karakterini Fortinbras ile karşılaştırırken benzer durumlardan söz ettikten sonra şu karşıtlığı ortaya koyuyor: "(...) gerek Fortinbras, gerekse Laertes kahramanın (Hamlet'in) yoksun bulunduğu özelliklere sahiptirler; eğer onlar Hamlet'in yerinde olsalardı, Hamlet'in düşündüğü öcü bir gün içinde alırlardı"²⁵. Yine başka bir ünlü Shakespeare incelemecisi, J. Dover Wilson, Hamlet'in ölürken tahtın varisi olarak Fortinbrası gösterdiğini belirterek, bunu, Hamlet'in yapmak istediğini Fortinbras'ın yapabilecek güçte olduğuna bir imâ olarak görür²⁶. Başka bir yazar, Wilson Knight ise Fortinbras'ın Hamlet'i etkileyen tek adam olduğunu belirtir²⁷. Kitto'ya göre, Fortinbras, aklına koyduğunu eyleme ve eylemi de sonuna kadar götüren bir karaktere sahiptir. Bunun için de "Hamlet'in oturması gereken tahta o oturur"²⁸.

Üçüncü genç, Laertes, kardeşi Ophelia gibi, direnmesine karşın sürüklenen bir insandır. Onda ne Hamlet'in zekâsı ve düşünce yanı, ne de Fortinbras'ın bilinçli eylemi vardır. O ailenin büyük oğlu, kız-kardeşinin ağabeyi, babasının nasihatlarına kulak veren ve onları öl-

24 Francis Fergusson, *The Idea of A Theater*, (Princeton Univ. Press), New Jersey 1949, s. 139

25 A. C. Bradley, *Shakespearean Tragedy*. (Macmillan and co.), London 1956, s. 90

26 J. Dover Wilson, *What Happens in Hamlet*, (Cambridge Univ. Press), s. 37

27 Wilson Knight, *The Wheel of Fire*, (Meridian Books), New York 1957, s. 306

28 H. D. F. Kitto, *Form and Meaning in Drama*, (Methuen and Co. Ltd.), London 1960, s. 304

çüp biçmeden kabul eden, aslında yumuşak başlı bir gençtir. Düzeni beğenmese bile pek ses çıkartmayan, o düzeni değiştirmek için bir şeyler yapmaktansa, Fransa'ya kaçıp kendi keyfine bakan bir kimsedir. Büyüklerin önünde silik, kızkardeşi ve Hamlet üzerinde, alışagelinmiş, basmakalıp düşünceleri olan bir gençtir. Laertes'in önemi baş kaldıran gençliğin başka bir yüzünü yansıtmayla ortaya çıkar. O, bu çürümüş düzenin değişmesini, farkında olmadan, yavaşlatıcı öğelerden biridir. Ancak yeni bir düzen içinde yararlı olabilecek nitelikleri olan bir dürüstlüğü olduğunu da yadsımamak gerekir. Laertes, etki altında kalan bir genç olduğu için, kötü aşıyla her kötülüğü de yapabilecek biridir. Nitekim, Claudius'a uyararak ucuna zehir sürülmüş kılıcı alır, ama Hamlet'in üstün oyunu karşısında bu zehirli kılıçla bir türlü onu yaralayamaz. Hakemler, Hamlet'i üstün ilân edip onları ayırdıktan sonra, Laertes kılıcını bırakmış olan Hamlet'i öyle yaralar. Bu da Laertes'in yanlış yola sevk edilince, her yanlış yapabilecek özelliğini gösteriyor; Laertes'in insan yanı zayıftır. Ve onun ülkesini bırakıp Fransa'ya kaçmasından da oldukça bencil olduğunu anlarız.

Bugün *Hamlet*'i sahneye koyarken ilk düşünülmesi gereken nokta şudur: *Hamlet* ne felsefî, ne ahlâksal, ne de psikolojik bir belgedir; bu yapıt tiyatro için yazılmıştır; başka deyişle, olayların ve kişilerin gelişmesini gösteren bir senaryodur. Bu senaryo ön düzeye alındığı anda, oyunun yönelişini açıklayan da Fortinbras'ın getireceği sonuçtur. Hamlet'in kişiliği Fortinbras ile karşıtlanmadıkça oyunun çağdaş anlamı açık ve seçik ortaya çıkmayacağı gibi, baş kaldıran üç gencin -Hamlet, Laertes, Fortinbras- tamamlanmamış bir yorum içinde ele alınmaması da özü bulanıklaştıran nedenlerden en önemlisidir. Bu yozlaşmış düzen içinde, öldükten sonra ırmakta sürüklenip gittiği gibi, sürüklenen Ophelia yalnızca babasına bağlı, babası öldükten sonra da aklını yitiren bir genç olarak incelenmemelidir. O Hamlet'in "beyninin gözleri" nde yarattığı maraz sevginin bu düzen içindeki simgesidir. Önceleri bu saf, bu el değmemiş sevgi, Danimarka'daki düzenin boğucu havası içinde kirlenmiş, hastalanmıştır.

Hamlet tragedyası Shakespeare'in en ince ve zor oyunlarından biri, Hamlet kişiliği de bu büyük yazarın en içine kapanık, çok yönlü bir kahramanıdır. Hamlet'in, belli bir psikolojik açıyı ön düzeye alarak incelenmesi bu kişiliğe yalnızca tek bir yandan bakmak demektir. Başka deyişle bu Hamlet'in kişiliğini eksik bırakmak olur. Çünkü onun bir değil, bir çok psikolojik yönelişi vardır; ve bu psikolojik yönleri Hamlet karakterinin bütünlüğü içinde göstermek için de onun davranışları ön düzeye alınmalıdır. Ancak o zaman Hamlet'in karakteri ortaya çıkar. Davranışlar çeşitli psikolojik gelişimlerin sonuçlarıdır. Bu zor karakteri sonuçlandırmak için de birbirini tamamlayan psikolojik gelişimleri bütünleyen davranışlar üzerinde durmak doğru olur. Zaten çağdaş insanı yansıtabilecek bir Hamlet de ancak davranışlarıyla anlaşılabilir.